

Idrott i och utanför skolan

av **Tomas Petersson**

(professor i idrottsvetenskap vid Malmö högskola)

Tags: betyg, idrott, urval

S.O.S. har inte haft så många artiklar om enskilda ämnen i skolan och ingen artikel alls om ämnet idrott. I denna artikel om ungdomsidrott jämför Tomas Petersson föreningsfostran och tävlingsfostran å ena sidan och idrott utanför skolan och i skolan å den andra. Artikeln handlar om idrott, men mycket av det Tomas Petersson tar upp berör också en bredare debatt om skolan: fostran, urval, betyg, tävling, tvång, frihet o.s.v.

Att barndomen regleras allt längre ner i åldrarna och att reglerandet omfattar allt fler blir mycket tydligt när det gäller idrottens barn- och ungdomsverksamhet. Den har i sin tur haft en betydande relevans för både barndom och skola under de senaste femtio åren. När jag växte upp var det inte många idrottsföreningar som hade någon ungdomsverksamhet alls. Idag utgör en gigantisk verksamhet för barn och ungdomar mellan fem och tjugo år grunden för den samhällsstödda idrottsverksamheten.

Det rör sig om en fostran med två centrala former – föreningsfostran och tävlingsfostran. Man kan också tala om dem som två grundläggande uppdrag som skall vägleda idrottens ledare och tränare i umgänget med de aktiva. Det ena uppdraget kommer från samhället och det andra från idrotten självt. I grund och botten handlar det om att handskas med två fostransformer som har en konfliktfylld relation till varandra. När man lyckas med detta blir resultatet ofta både bra och framgångsrikt.

Men vad händer när tävlingsfostran får övertaget i verksamheten? I en studie har jag tillsammans med ett antal kollegor följt en årgång flickor och pojkar födda 1984 genom barn- ungdoms- och seniorfotbollen. Ett av de mest entydiga resultaten från studien är att biologisk ålder förklarar individuella framgångar inom fotbollsförbundets utbildningsverksamhet (13-19 år). I det urval som börjar med lokala läger, fortsätter med regionala läger, över de nationella elitlägren och vidare genom ungdomslandslagen kan man se att ju tidigare man är född på året desto större sannolikhet att klara sig vidare till nästa steg. De skillnader som normalt uppstår inom en ålderskull, mellan den som är född tidigt respektive sent på året, kan uttryckas som skillnader i olika aspekter av mognad – fysisk, psykisk, social etc. Vi vet att detta generellt medför bättre skolbetyg för de tidigt födda. Inom idrotten är det emellertid den fysiska mognaden som står i förgrunden – enkelt uttryckt som höjd, bredd, tyngd och motorisk utveckling

Vårt material tyder på att urval utifrån fysisk mognad startar redan i föreningarnas barnverksamhet (5-12 år), att den redan har fått tydliga effekter vid tretton år och att den fortsätter och förstärks på föreningsnivå upp till sexton år.

Ännu tydligare fungerar denna selektion inom förbundets utbildnings- och landslagsverksamhet. Sammansättningen på seniorlagen är helt annorlunda. Genom att selektera efter fysisk mognad, och genom att göra den avgörande in- och utsorteringen vid en tidpunkt då prognosvärdet är som sämst, verkar det som att fotbollen frivilligt avhänder sig stora delar av den talang som vid födelseögonblicket finns i varje ålderskull

De som utsätts för denna utsortering, men som väljer att inte ge upp, har å andra sidan en jämförelsevis god prognos. Det är bland dessa, som får ta sig fram "vid sidan av allfartsvägen", vi finner dem som blir träningsnarkomaner och utvecklar ett mycket starkt tävlingspsyke, som knyter näven i byxfickan och bestämmer sig för att inte lita på de vuxnas bedömningar, som går sin egen väg och lär sig sätta långsiktiga målsättningar och envetet arbeta mot dem, det är bland dessa som vi tio år senare kommer att finna många av elitseriernas spelare. Men de har då inte blivit elitspelare tack vare svenska fotbollsförbundets utbildningsverksamhet, utan snarare trots denna.

Nu kan man ju säga att föreningsidrotten är frivillig och att urvalsivern endast drabbar dem som accepterar att bli drabbade. Men samma logik tycks även råda när det gäller skolgympan och idrottsbetygen. I en rapport från 1993 uppmärksammar Allan Svensson de skillnader som finns mellan faktorer som födelsetid, kön och socialgruppstillhörighet vad gäller betyg i årskurs 9. I ämnet idrott påvisar han betydande skillnader vad gäller alla tre faktorerna.

Genom en uppföljning av Allan Svenssons undersökning har jag studerat idrottsbetygen i årskurs 9 år 1997, jämfört med samma undersökningsgrupp som i fotbollsundersökningen. Förhållandena är desamma som 1993, och de kan sammanfattas med att det finns en systematisk skillnad i medelbetyg i idrottsämnet beroende på vilken månad man är född, som säger att ju tidigare på året man är född, desto högre genomsnittsbetyg har man. Pojkarna har genomgående högre genomsnittsbetyg än flickorna. Idrott och hälsa är det enda ämne där pojkar har högre genomsnittsbetyg än flickor vid denna ålder.

Detta utfall synes märkligt med tanke på att det i läroplanen för Idrott och Hälsa står att varje individ skall bedömas utifrån sin egen utveckling. Kombinationen av kroppslig praktik och behovet av att mäta i form av betyg eller tävlingsresultat leder emellertid ofta till att fallenhet förväxlas med skillnader i fysisk mognad. Det som sker inom föreningsidrotten kan man diskutera och eventuellt låta sig uppröras över, men det är ju en frivillig aktivitet. Vill man inte vara med så slutar man.

Skolidrotten bygger däremot på ett obligatorium och bryr man sig inte om att delta i den kan man i sista hand bli hämtad av polis. Sambandet mellan födelsemånad och idrottsbetyg tyder på att innehållet i skolidrottsämnet påverkas av samma slags tänkande kring förhållandet mellan fallenhet och fysisk mognad som finns inom föreningsidrotten. I så fall strider det mot intentionerna i läroplanen, där det framhålls att idrottsämnets viktigaste uppgift är att stimulera eleverna till att ta ett livslångt ansvar för sin kropp och att varje individ skall utvecklas enligt sina egna förutsättningar.

Är det bra med ett intensifierat samarbete med föreningsidrotten på schemalagd skoltid?

Men det finns tydligare exempel på att tävlingsfostran förs in i och påverkar skolidrotten. De två senaste regeringarnas särskilda satsningar på idrottens barn- och ungdomsverksamhet – Handslaget och Idrottslyftet – har inneburit ett kraftfullt stöd till Sveriges största och mest aktiva folkrörelse. Vem kan ha några invändningar emot det? Själv tycker jag att satsningarna har varit både bra och nödvändiga. Utom i ett avseende, och just på den punkten är jag så mycket mer kritisk. Det gäller det intensifierade samarbetet med skolorna, eller rättare sagt de projekt som utspelar sig på schemalagd skoltid. Skoldagen tillhör skolan, inte föreningsidrotten.

Här korsas plötsligt två sociala fält i den franske sociologen Pierre Bourdieus mening. Enligt Bourdieu borde fältens korsande ge upphov till en rad problem eftersom de är konstituerade på olika sätt. I vårt fall finns det en rad viktiga principiella skillnader mellan skolan och föreningsidrotten. Skolan är en av de centrala statliga apparaterna medan föreningsidrotten är en folkrörelse inom det civila samhället. Som statlig apparat är skolan en byråkrati med detaljreglerad verksamhet (läroplan) och undervisningen ges av professionell personal. Skolans verksamhet vilar också på ett av samhällets få kvarvarande obligatorier – skolplikten.

Barn- och ungdomsidrotten bedriver en verksamhet som i dessa avseenden är skolans motsats. Varje förening har rätt att självständigt tolka de verksamhetsidéer Riksidrottsförbundet står för, nästan all verksamheten bygger på ideellt arbete, den pedagogiska utbildningsnivån är generellt sett låg och verksamheten bygger på frivillighet. Trots att det som står i centrum kallas idrott är förutsättningarna således vitt skilda för skol- och föreningsidrotten. Samma ord har olika innebörder beroende på vilket fält man rör sig.

I en studie av de fjorton handslagsprojekt som genomfördes på schemalagd skoltid i Malmö kommun höstterminen 2005 bekräftades min skepsis. Verksamheten nådde hälften av Malmös skolor, men endast en minoritet av eleverna. De flesta elever som berördes fick ta del av föreningarnas ordinarie verksamhet. Endast i tre av projekten kunde jag finna en utformning som påminde om de ”nya pedagogiska former” som RF:s instruktioner till föreningarna talade om.

Vad projektet ersatte på skolschemat varierade – en del av den ordinarie skolundervisningen, ordinarie idrottstimmar, förlängd skoldag, timmar till förfogande, Elevens val, tematimmar, timmar avsatta för hälsa och kost. Handslagets konsekvenser för nyrekrytering till föreningarna kan sammanfattas med att ”det kom färre än vad jag hade trott.” Endast två av projekten ansåg att de både uppfyller målsättningen att alla skall röra sig mera och att de nådde sådana som vanligtvis inte rör sig. Dessa två projekt var också de enda som vände sig till alla eleverna i den berörda skolan.

Min slutsats blev att om Handslaget skulle bidra till att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan, skulle temat ”utökad samarbete med skolorna” inte omfatta projekt på schemalagd skoltid. Regeringarna vill ta föreningsidrotten till hjälp för att lösa skolans problem. Fältet läcker således i den änden och det är detta som gör skolprojekten så problematiska. Men läckan är också förutsättningen; utan ett svagt idrottsämne hade denna verksamhet inte behövts. För att åtgärda det övergripande problemet, att våra barn och ungdomar rör sig för lite, borde regering och riksdag istället satsa på att stärka

skolidrottsämnet: utöka timantalet, se till att det finns behöriga lärare och adekvata idrottslokaler på varje skola, ge ämnet ett kvalitativt bättre och mer allsidigt innehåll, kanske skall man endast ge betyg på de teoretiska delarna i ämnet.

Det positiva som handslags- och idrottslyftsprojekten har att tillföra idrottsämnet bör således inarbetas i läroplanerna, skolan bör ha det juridiska och pedagogiska ansvaret för dem och de skall erbjudas alla elever på samma villkor. Från en sådan styrkeposition skulle idrottslärarna sedan också kunna bli motorer i ett arbete för att elevernas fysiska aktivitet blir hela skolans angelägenhet. Skolan skulle också utifrån en sådan position kunna etablera ett omfattande samarbete med föreningsidrotten, men på sina egna villkor, utan att det läcker.

*

Så hur man än vänder sig har man rumpan där bak, som det heter. Att utlämna barnen till sig själva har sina sidor, att lägga livet till rätta för dem har sina. Det beror på. Vad man i vilket fall borde betänka mer, vare sig det gäller skolan eller fritiden, är att barn är barn.